

Antroposen Çağında Bir Tematik Zanaat Müzesi: Sakız Mastik Müzesi

SAKIZ MASTİK MÜZESİ'NİN MODERN ÇAĞIN MÜZECİLİK ANLAYIŞI İÇERİSİNDE KIRSAL'DA VAROLUŞU İLE İLGİLİ TEMEL SORUNLARIN YANITLARI MÜZE ONTOLOJİSİNE, KORUMA KURAMININ GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLERE, MASTİK MÜZESİ'NİN MEKÂNSAL KURGU VE YAPISINA DEĞİNEREN BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞLA ARANIYOR

Deniz Güner FOTOĞRAFLAR N. Daniilidis, Deniz Güner

FOTOĞRAF N. Daniilidis

Nasıl oluyor da sayısı 2000'i geçen Yunan Adaları içerisinde turizm gelirleri açısından oldukça geride kalmış Kuzey Ege Adaları'ndan¹ biri olan Sakız Adası'nda inşa edilen Mastik Müzesi, açıldığı 2016 yılından itibaren bir yıl içerisinde Yunanistan'ın görülmesi gereken en önemli ilk 10 müzesi içinde yer alabiliyor? Daha da önemlisi, Yunan anakarasından bu kadar uzaktaki Sakız Adası'nda, adanın yerleşimden uzakta "Tepeki" olarak anılan kıraç dağ yamacında, her türlü inşai malzemenin gemi ve kamyonlar ile taşınmasını gerektiren bakir kırsallığın orta yerinde bir müze binası neden ve nasıl inşa edilebiliyor? Çağdaş dünyanın başat varoluşsal krizlerinden bir olan kırsal alanda modern olmak sorusuna nasıl çözüm bulunuyor? Varoluşundan itibaren kentsellik üzerinden tanımlanan müze olgusu doğanın içinde nasıl yeniden formüle ediliyor? Sakız Adası'na ortaçağdan beri tanınırlık kazandıran ünlü mastik reçinesi nasıl oluyor da müzelenmeye değer bir nitelik kazanıyor? Tüm bu sorulara anlamlı birer cevap verebilmek ve Sakız Mastik Müzesi'ni tarihsel ve kültürel bağlamı içine oturtabilmek için öncelikle zamanda kısa bir yolculuğa çıkıp müze ontolojisine ve koruma kuramının geçirdiği dönüşümlere kısaca değinmemiz gerekiyor.

Müzeleştirme Çılgınlığı

Her türlü sanat eseri ve değerli olduğu düşünülen nesne, kişisel tercihlerle biçimlenmiş yarı-otobiyografik tutkuyla bir araya getirilerek Nadire Kabineleri adı altında 14. ve 15.

yy.dan itibaren biriktirmeye ve özel hanelerin içinde sergilenmeye başlanmış olmasına karşın, bu arzunun sistematik bir hal alması ve kamuya açılması için 18.yy'ın sonunu beklemek gerekmiştir. 18. yy'dan itibaren her türlü nesneyi biriktirmeye, tasnif etmeye ve sınıflandırmaya duyulan aşırı ilginin yanı sıra Encyclopédie benzeri taksonomikleştirilmiş bu bilgiyi sergilemeye yönelik artan arzu, Avrupa düşünce dünyasında ulusalcı tarih bilincinin yeşermesine ve müze tipolojisinin doğuşuna neden olacaktır. 18.yy'dan itibaren başta Birleşik Krallık olmak üzere Kraliyet Koleksiyonları kamusal dolaşıma ve görüğe açılmaya başlanmış, 19. yy'dan itibaren ise Louvre Müzesi ile ilk kamusal müze tipolojileri oluşmaya başlamıştı. Değerli ve paha biçilemez bu nadide eserlerin sergilenmesinde, başlangıçta sistematik düşünce kategorilerinden yararlanılırken, gelişen ve derinleşen tarih bilinci ile birlikte tarihselci ve kültüralist yepyeni tasnif sistemleri kurgulanmıştı. Geçmişe ve tarihe yönelik ilginin başlamasında Napolyon'un 1798'deki Mısır Seferi doğrudan etkili olmuş, 1848'de Pompei kazıları ile başlayan ve arkeoloji disiplininin doğuşuyla yaygınlaşan geçmişi incelemeye yönelik sistematik bakış ve keşifçi ruh tüm dünyaya hızla yayılmıştır.

Öte taraftan, Sanayi Devrimi'nin ve modern dünyanın her şeyi altüst eden yıkıcı türbülansı karşısında bir reaksiyon olarak yükselen "koruma ve tarih bilinci"nin müzeleştirme çılgınlığını artırdığı da bilinmektedir². 19.yy sonundan itibaren ulus-devletlerin

kurulması ile birlikte, her bir hayali cemaatin kendi geçmişini zihinsel ve tarihsel olarak inşa etmesini zorunlu kılması müzelerin ideolojik aygıtlara dönüşmelerini de tetiklemiştir³. Bu süreç, izleri günümüzde de süren bir müzecilik anlayışının yaygınlaşmasına, diğer yandan da yarı-otobiyografik Nadire Kabineleri'nden ulus-devletin belleğini kuran ve bekasını tesis eden 4 müze türüne doğru evrimleşmesine de neden olmuştu: Ulusal Sanat Müzeleri, Arkeoloji Müzeleri, Tarih ve Etnografya Müzeleri, Ulusal kahramanların ve önemli kişilerin yaşadıkları Ev Müzeleri.

Ulusalçı anlatıya sahip müzecilik anlayışının aşınması ve yeni nesil müzelerin ortaya çıkışı, dünya tarihinde yaşanan sosyo-ekonomik ve politik olayların etkisiyle 1960'ların sonunda mümkün olacaktır. 1960'larda Guggenheim Effect ve 1970'lerin sonunda Pompidou-Effect ile başlayıp 1990'ların sonunda Bilbao-Effect ile küresel bir salgına dönüşen yıldız

“‘TEPEKİ’ OLARAK ANILAN KIRAÇ DAĞ YAMACINDA, HER TÜRLÜ İNŞAÎ MALZEMENİN GEMİ VE KAMYONLAR İLE TAŞINMASINI GEREKTİREN BAKİR KIRSALLIĞIN ORTA YERİNDE BİR MÜZE BİNASI NEDEN VE NASIL İNŞA EDİLEBİLİYOR?”

mimarlara müze sipariş etme çılgınlığı, yeni milenyumun alamet-i harikası olan kent markası yaratma ve pazarlama yarışının kaldıracı olarak kullanılmış, yeni-liberal ekonomilerin güdümünde sanayi yatırımları yerine kültür endüstrisinden medet uman endüstri-sonrası kentler veya markalaşmak isteyen atak yeni metropoller “Yüksek Kültür” yatırımlarına bel bağlayarak müze-temelli kalkınma çılgınlığını daha da tetiklemişlerdir. Ancak küreselleşme sarkacının diğer ucu da hikâyeye kendi damgasını vurmakta gecikmemiştir. 1980'lerden itibaren artan küreselleşme dinamikleri, her türlü merkezi yapılanma karşısında yerellikleri öne çıkarmış, mikro-tarih anlatılarını görünür kılmamanın yanı sıra mikro-milliyetçilikleri de uyandırmaya başlamıştır. Günümüzde de yaygınlık kazandığı biçimiyle her yerellik, yöresel birikimlerini sergileyebilmek

FOTOĞRAF Deniz Güner

amacıyla kendi yerel tarihini hararetle araştırmakta, özgün ve otantik olduğu zannedilen nesnelere ve eserleri sergilenmekte, turizm açısından önemli bir gelir kapısına dönüşen müzeler yoluyla geçmişi nakde çevirmenin yollarını aramaktadır. Türkiye'nin her il ve ilçesinde büyük bir hevesle

adadaki 14. müze olan Sakız Mastik Müzesi AB'nin finansal desteğiyle 2016 yılında açılmıştır⁵.

Kültür-Doğa İkiliğini Aşmak: Kırsalda Müze

Modernleşme sürecinin yok edici, yıpratıcı ve sömürgeleştirici etkilerine yönelik gelişen bir karşı-direnç, reaksiyoner bir kurum olarak meşruluk kazanan müzeler, yıkım riski karşısında değerli oldukları atfedilerek “miras” olarak nitelendirilen nesne, mekân, alan ve hatta toplumsal pratiklerin hayatta kalmaları ve sonraki kuşaklara aktarılabilirliği gibi ağır bir misyonu daha en başından gönüllü olarak yüklenmişlerdir. Müzelerin giderek çoğalmalarını ve içeriklerinin de devamlı genişlemesini sağlayan şey, “eski”nin kategorik olarak sürekli

sürdürülmekte olan Kent Müzesi kurma salgını, “hayali yöresellikler”in inşasını zorunlu kılmakta, beklenen otantiklikte bir geçmiş bulunmadığında geçmiş parlatılmakta, hikâyeye baştan yazılmakta veya yeniden-icat edilmek zorunda kalınmaktadır. Bunlara ek olarak, müzeleştirme çılgınlığı içerik tasarımı ve konsept geliştirme konularında da sınırları zorlayarak, neredeyse yoktan var edilen yeni-kimlikler ve onlara yönelik icat edilmiş yarı-mitik hikâyeye anlatımları ile müzeleştirme furçasına damgasını vurmuş gözükmektedir⁴. Hikâyeye anlatıcılığında gelinecek akıl almaz yaratıcılık, her bölgeye özgü tematik müze yapılmasında da patlayışa neden olmuştur. Tüm dünyada olduğu gibi Sakız Adası'nda da müze-temelli bu kalkınma eğilimi görülmekte olup, 2008 yılında müzeleştirilen ve adaya özgü turuncgiller üretiminin sergilendiği tematik Citrus Müzesi'nden sonra

FOTOĞRAF Deniz Güner

FOTOĞRAF Deniz Güner

yeniden-inşa ediliyor oluşu ve koruma disiplinin "risk" altında görünenlere ilişkin giderek artan ve genişleyen kabulleri olduğu bilinmektedir⁶.

19.yy'da Sanayi Devrimi esnasında, modernliğin yıkıcılığı karşısında kültürel mirasın korunması gereken bir değer olarak alımlanışı ve kurumsallaşması, 1837 yılında Fransa'da Tarihi Anıtlar Müfettişliği'nin oluşturulması, ülke çapında zenginliklerin dökümünün yapılması ve acilen yenilemelere başlamak üzere mimar Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc'un giriştiği sistematik belgeleme ve kurtarma çalışmaları ile başlatılmaktadır⁷. Müze ve koruma eylemi arasındaki dolaylı ilişkiyi farklı bir noktaya taşıyan ve yeni müze türlerinin doğmasına neden olan en önemli gelişmelerden bir diğeri ise, 17. yüzyıldan beri süre gelen doğa-kültür ikileminin 20. yüzyıl içinde aşılmasıdır. Müzeler icat edildikleri dönemden itibaren biriktirici ve toplayıcı iktidarların kendilerini sergilemek üzere tercih ettikleri kentsel konum nedeniyle hep büyük kente ve metropole özgü bir olgu olarak görüldüler. "Kültür"ün, hatta "Yüksek Kültür"ün üreticisi ve kollayıcısı olarak görülen müzeler, "Doğa" ve "Doğal Durum"un karşıtı olan ortamların, yani medeniyetin

yeşerdiği metropollerin, büyük kent kültürünün önemli uzantıları olarak alımlanageldiler. Bu bakışın dönüşmesinde kırsal alandaki önemli kişilerin ev-müzeleri ile "özen yeri" olarak adlandırılan arkeolojik alanlar kısmen etkili olmuştur.

Öte taraftan, alımlanışı radikal biçimde dönüştüren en önemli itki, 1990'ların ikinci yarısından itibaren koruma kuramında görülen paradigmatik kopuşlar sayesinde olmuştur⁸. "Kültürel peyzaj" ve "soyut olmayan miras" (intangible heritage) gibi konuların koruma kapsamı içine alınması sayesinde, 2004 yılı sonrasında Yunanistan'daki yerel üretim pratiklerini tanıtmayı ve sergilemeyi hedef alan, AB destekli bir dizi tematik müze kurulmuştur⁹. Endemik sakız ağacını (Pistacia lentiscus) yetiştiren ve bu ağaçtan elde edilen mastik (mastıha) reçinesinin üretimini yapan Sakız Adası'nın güneyindeki bir grup ortaçağ köyünü tanımlamak için kullanılan Mastichochoria bölgesinde inşa edilen Sakız Mastik Müzesi, AB Projeleri kapsamında "Eğitim ve Hayat Boyu Öğrenim" Operasyon Programı'na bağlı olarak geliştirilen "Pausanias 2.0: Okul ve Müze Ağı" ile fonlanmış ve Piraeus Bank işbirliğinde Yunanistan'da inşa edilmiş 9 tematik yerel zanaat müzesinden birisidir¹⁰.

Müze Kurmanın Görünmeyen Arka Planı: Mastik Yetiştiricileri Birliği'nden Banka Hamiliğine

2016 yılında kapılarını halka açmasına karşın Sakız Adası Mastik Müzesi'nin kurulması fikrinin yeşermesi, gerekli sergi materyalinin toplanması, işletme modelinin belirlenerek finansmanının oluşturulması neredeyse 10 yılı aşkın bir süreyi almıştır.

Avrupa Konseyi'nde 2005 yılında görüşülerek kabul edilen karar doğrultusunda, Avrupa Birliği Uyum Politikası çerçevesi kapsamında 2007-2013 dönemi için Yunanistan'a verilecek olan Avrupa Birliği fonlarının ulusal düzeyde programlanmasını tanımlamak üzere 2005 yılında NSRF 2007-2013 (Ulusal Stratejik Referans Çerçevesi) hazırlanmıştır. Müzenin oluşturulma fikri de bu kapsamda gündeme getirilerek, 2007-2013 Yunanistan Ulusal Stratejik Kırsal Kalkınma Planı ile de uyumlu olmak koşuluyla "Rekabetçilik ve Girişimcilik 2007-2013" (OPCE) Operasyonel Programı'na dâhil edilmiştir. Bu Operasyon Programı'nın bütçesi de NSRF 2007-2013 ile finanse edilerek, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan ortak finansman ile sağlanmıştır. Bu prosedürel süreçle eşgüdümü olarak 2007 yılında, Piraeus Bank Grubu Kültür Vakfı (PIOP) tarafından sakız

ağacı ve mastiha reçinesi hakkında bir araştırma programı yürütülmüş ve 2008 yılında Sakız Adası'nda konuyla ilgili üç günlük önemli bir çalıştay ile sonuçlandırılmıştır. Ertesi sene, 2009 yılında Sakız Adası Mastik Müzesi'nin müzecilik çalışmaları onaylanmış ve Turizm Bakanlığı, Sakız Adası Mastik Yetiştiricileri Birliği ve PIOP arasında müzenin oluşturulması amacıyla bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır. 2011 yılında ise "Sakız Adası Mastik Müzesi" projesi "Rekabetçilik, Girişimcilik ve İnovasyon 2014-2020" (EPAnEK) Operasyonel Programı'na dâhil edilerek yine Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Piraeus Bankası tarafından ortaklaşa finanse edilmiştir. Buna ek olarak, Sakız Adası Mastik Yetiştiricileri Birliği, Sakız Belediyesi, Yunanistan Kültür Bakanlığı ve PIOP arasında projenin uygulanması ve müzenin işleyişi hakkında bir program sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre, mülkiyeti Sakız Adası Mastik Yetiştiricileri Derneği'ne ait olan Pyrgi kasabası yakınlarındaki Rachi tepesi (Tepeki) proje için tahsis edilmiş, işletmek üzere elli yıllık bir süre için Piraeus Bank Grubu Kültür Vakfı'na devredilmiştir. Sürecin başından itibaren müze projesinin içinde yer alan KIZIS STUDIO SA Architecture and Design ekibi ise, 2007 yılında başladıkları tasarım sürecini 2012 yılında sonlandırarak müzenin inşaatına başlamışlardır. Müze kompleksinin 2016 yılındaki açılışına kadar geçen sürede ise mastik ve sakız ağacı 2013 yılında Yunanistan'ın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Ulusal Envanteri içine alınmış, UNESCO'nun geleneksel sakız yetiştiriciliğini 2014 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsilcisi Listesi'ne dâhil etmesiyle¹¹, Sakız Adası'nın güneyindeki 24 köy¹², mastik üretim know-how'ının sürdürülebilirliğine vurgu yapmak üzere "Kültürel Peyzaj" kategorisi içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Sakız ağacı ve mastik'in 2015 yılında European Medicines Agency (EMA) tarafından doğal bir ilaç olarak kabul edilmesini takip eden süreç içerisinde müze, 2016 yılında kapılarını ziyaretçilere açmıştır.

Varış Noktası Olarak Müze

Spekülatif gelir elde etmenin en etkili yollarından bir olarak sanata yatırım yapılmaya başlanması, 1980'lerden itibaren kültür endüstrisi içerisinde finans sektörünün başat rol oynamaya başlamasını¹³, bankaların himayesinde birçok müze ve sergi salonunun açılmasını, sosyal proje başlığı altında bir dizi kültürel etkinlik, program ve projenin yürütülmesini tetiklemiştir¹⁴. Kültürel alana yönelik bu yatırımlar müzelerden olan beklentileri artırarak tipolojiyi dönüştürmüş ve kültür merkezi benzeri karma programlar ile donanmalarına neden olmuştur. Küresel ve kitlesel turizm içerisinde giderek varış noktası olarak parlamaları nedeniyle müzelerin programatik içerikleri, kalıcı teşhir salonları, geçici sergi mekânları, toplantı ve etkinlik salonları, kitapçı, kafe, restoran gibi yan programlar ve yıl boyunca süren yoğun etkinlik takvimleri ile giderek daha da zenginleşmektedir. Sakız adasının güneyinde kıraç bir yamaçta konumlanan ve adanın merkez yerleşimine 25 km uzaklıktaki Mastik Müzesi, çağdaş müzecilik yaklaşımları doğrultusunda bahsedilen genişletilmiş tüm programları bünyesinde barındırmaktadır.

Peyzaj Deneyimi, Mimari Metafor ve Mekânsal Koreografi

Sakız ağacının endemik bir tür olarak Akdeniz'de yetiştiği ve mastik reçinesinin üretildiği tek yer olan Sakız Adası'nın güney bölgesinde yer alan Mastik Müzesi, sakız ağacı yetiştiriciliğinin üretim tarihini ve tekniklerini, mastik reçinesinin işleme sürecini ve bu üretim faaliyetinin zaman içinde sanayileşerek nasıl ulus aşırı bir seviyeye ulaştığını ziyaretçilere sunarken, somut olmayan miras niteliğindeki sakız ağacını adanın "kültürel peyzaj"ı bağlamında anlatmayı amaçlamaktadır.

Müze, ortaçağ köyü olan Pyrgi'ye bakan bir tepenin yamacında, deneysel ekim alanı olarak kullanılan sakız ağacı plantasyon arazisi üzerinde yer almaktadır. Ziyaretçiler, kıraç peyzajın içinde tepeye doğru yükselen yolu takip ederek, müzeye en yüksek noktasından ulaşırlar. Müze, eğime paralel olarak oturan, zemine yarı

gömülü iki paralel yapı kütesinden oluşmaktadır. Her iki yapı bloğu da panoramik görüntüyü engellemeyecek şekilde, sundurma şeklindeki çinko kaplı iki büyük ahşap çatıyla kaplanmıştır. Müzeye yaklaşım en üst kottan olup, binaya giriş çinko çatıda açılmış ve eğimle birlikte aşağıya doğru inen yarık benzeri bir geçitten sağlanmaktadır. Yukarıdan hiçbir şekilde fark edilmeyen yapı kütesi ve manzara, ziyaretçi tarafından aşağıya doğru ilerledikçe yavaş yavaş keşfedilmektedir. Tasarımcılarının ifadesi ile "Ahşap barınaklar ve yamaçtaki çitlerle çevrili mastik bahçesi, bu çiftlikte gezinmek için geçilmesi gereken "geçit" in yeni sınırınıdır. Barınaklar, ufka doğru açılan ve denizden uzanan eşsiz manzarayı çerçeveleyen 'gözler' olarak hizmet ederler¹⁵".

Müze yapısı, mimarların "çiftlik" ve "ahşap barınak" metaforlarından daha çok, Yunan adalarının kırsal bölgelerinde sıklıkla rastlanılan ve müzenin karşı yamaçlarında da görülen, eğime paralel inşa edilmiş, ahşap, çalı ve keçe ile örtülü primitif keçi ağıllarını andırmaktadır. Öte yandan, yapının strüktürü için tutkallı ahşap çatı konstrüksiyonu ve ağaç formulu ahşap taşıyıcı kolonların tercih edilmiş olması sakız ağacı metaforunun bir başka mimari uzanımıdır. Tüm bu çağrışımsal yorumlamalara ek olarak, ada mimarisi ve peyzajında baskın bir

FOTOĞRAF Deniz Güner

öge olarak kullanılan kuru taş örgülü set duvarları bölgedeki materyal kültürünün devamlılığını sağlamak ve bağlamsallığı inşa etmek üzere, müzelerin sergi salonlarında rastlanılmayacak bir biçimde, sıvasız olarak kullanılmıştır.

Müzenin en karakteristik özelliği olan birbirine paralel iki yatay çatı, EUROCO SA tarafından imal edilen ve çinko levhalarla kaplanmış lamine ahşaptan yapılmıştır. Ana kirişlerinin boyu 21.00 - 25.80 metre arasında değişen sundurma şeklindeki çatı, yapının giriş kısmındaki beton temeller üzerinde bulunan çelik ayaklar ile desteklenirken, çatının kuzey kısmındaki en yüksek kenarı ise çelik takviyeli kompozit ağaç formlu lamine ahşap kolonlar tarafından taşınmaktadır.

Ziyaretçilerin yarık benzeri geçitten inerek vardıkları yarı-açık alan, iki katlı yapının üst katı olup, geçici sergilere, etkinliklere ve kültürel aktivitelere ev sahipliği yapan "Skinos" Salonu'nun (Çok Amaçlı Salon) yarı-açık fuayesi niteliğindedir. Bilet gişesi, hediyelik eşya dükkânı, kitapçı ve Mastiha Kafe'nin bir arada bulunduğu, yarı-açık geçit niteliğindeki bu seyir terası, ziyaretçilere Mastichochochia bölgesine yukarıdan bakma imkânı da sunmaktadır. Bilet aldıktan sonra, kalıcı sergi alanının bulunduğu diğer yapıya geçmek için iki yapı bloğu arasında oluşturulmuş sakız ağacı dikili avludan geçmek gerekmektedir. İki yapı arasındaki sirkülasyon bağlantısı, ziyaretçiler için yarı-açık bir dolaşım ağı ile sağlanırken, çalışanlar için kapalı koridorlar aracılığıyla yeraltından sağlanmaktadır.

Açıktan başlayarak, yarı-açık, kapalı, yarı-açık ve kapalı mekân dizilimi ile ziyaretçilere yaşatılan şaşırtıcı ve üç boyutlu mekânsal koreografi, kalıcı sergi bloğunun içerisinde anlatsal skenografiyle, sonrasında ise dış alandaki açık-hava sergisi ile devam ettirilmiştir.

Yüksek hacimli ve bir kısmı iki katlı olan kalıcı sergi binası, iç içe geçen ve birbirini izleyen beş adet sergi bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Yapıya girildiğinde karşılaşılan köşedeki ilk giriş bölümünde, Mastichochochia bölgesinin karakteristikleri ve mastik'in geçmişi, ikinci bölümde ise sakız ağacı yetiştiriciliğinin ve mastik üretiminin geleneksel bilgileri panolarda görseller kullanılarak anlatılmaktadır. Anlatıya eşlik etmesi için, sergi panolarının her iki yanında tavana kadar uzanan büyük cam pencereler kullanılmış ve bu sayede dışarıdaki sakız ağacı konusu ile görsel temas kurulmuştur. Üçüncü bölümde yer alan yetiştiricilik tarihinde ise "Arazide Çalışma", "Köyde Çalışma" ve "Mastik: Somut Olmayan Kültürel Miras" temalı üç alt başlıkta, üretimin nasıl yönetildiğinin, tarımın Sakız Adası'nın güneyini ve Mastichochochia yerleşimlerini nasıl şekillendirdiğine odaklanılmaktadır. Yönetim temalı dördüncü bölümde ise, "Mastik Kültürel Mirası", "Köylerin Mimarisi", "Zorlu Zamanlar", "Ceneviz Yönetimindeki Sakız Adası", "Osmanlı Yönetimindeki Sakız Adası" başlıklarını taşıyan alt bölümlerde tarımsal zenginliğin nasıl yönetildiği,

bu ekonomik gücü ele geçirmek için verilen savaşların kasabaların morfolojilerini ve köy evi tipolojilerini nasıl dönüştürdüğü, Pyrgi köyünün maketi, köyün zaman içerisindeki değişimini anlatan kısa animasyonlar, köy evlerinin mimari çizimleri ve bilgisayar modellemeleri üzerinden anlatılmaktadır. Beşinci ve son bölüm ise üretim temasına odaklanmaktadır. "Mastiha Kooperatiflerinin Kurulması", "Sakız Adası Mastik Yetiştiricileri Derneği", "Derneğin Fabrikası" ve "Kullanımlar" alt başlıklı bölümlerde ise mastik'in işlenmesinin modern zamanlarına odaklanılmış, Sakız Adası'nın üretken tarihine vurgu yapılarak, bugün mastik'in farklı alanlardaki kullanımına ve dünya çapındaki bilinirliğine özellikle dikkat çekilmiştir. Loş ışıklı veya tamamen karanlık alanlardan oluşan iki kat yüksekliğindeki bu bölümde, ilk fabrikanın etkileyici orijinal makine ve ekipmanları üzerinden endüstri tarihi anlatılmakta, ziyaretçiler tarafından etkileşimli olarak çalıştırılan üretim bandı sayesinde Yunanistan'ın üretim tarihine ışık tutulmaktadır. Ziyaretçiler isterlerse, kalıcı sergi katından koridorla ulaşabilecekleri giriş bloğunun altındaki "Kentitiri" salonunda gerçekleştirilen eğitim programlarına katılabilir veya müze yapısından dışarıya çıkarak serginin "yaşayan" kısmına, doğal yaşam alanı ile temas ettiği, sakız bahçesinin kendine özgü karakterinin ve yetiştiriciliğinin deneyimlenmesini sağlayan açık-hava sergisine geçebilirler. Ziyaretçiler son olarak, müze arazisinin en aşağı kotunda bulunan bu sakız ağacı plantasyonunu dolaşarak yavaş yavaş kafeye, müze dükkânına, çıkışa ve park yerine doğru yokuş yukarı tırmanabilir ve önceden belirlenmiş bu patika sayesinde sakız ağaçlarını ve mastik'i içinde bulunduğu doğal yaşam ortamında deneyimleyebilirler.

Anlatsal Skenografi

Tüm bu amaç ve niyetleri doğru aktarabilmek, kalıcı serginin daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere birçok anlatsal scenografi'den yararlanılmış, yeni multimedya uygulamalarından belgesellere, orijinal makinelerden mimari modellere kadar çeşitli anlatı materyali ve tekniği kullanılmıştır. Sakız ağacının ekilmesi, bakımı ve sürdürülebilirliği, yeni fotoğrafların ve arşiv malzemelerinin yan

FOTOĞRAF N. Dinilidid

yana getirilmesiyle vurgulanmaktadır. Üretimin başkahramanları olan emektar sakız ağacı yetiştiricilerini ve mastik'in Sakız Adası'ndaki zorlu yolculuğunu anlatmak üzere çeşitli görsel-işitsel prodüksiyonlardan yararlanılmıştır. Sakız yetiştiricilerinin ifadelerinin yanı sıra kalıcı sergide yer alan etnografik eserler de (geleneksel kostümler, aletler ve ekipman) toplumsal belleği canlı tutmak amacıyla kullanılmıştır. Açık-hava sergisinin terasları arasında gizlenmiş insan heykelleri ise, yerel üreticilerin Mastihochoria'daki doğa ile uzun süredir devam eden sebatkâr ilişkilerine örtük bir biçimde işaret etmektedir.

On yılı aşkın bir süre boyunca iyi düşünülmüş, detaylıca programlanmış ve hayranlık verici bir presizyonla inşa edilmiş Sakız Mastik Müzesi tüm bu başarısının altında Antoposen çağının en ibretlik hikâyesini de büyük bir ustalıkla gizlemeyi başarmış görünüyor... İnsanoğlunun doğayı biçimlendirme ve bitkileri terbiye etme konusundaki bitimsiz azmini, sakız ağacına uygulamakta olduğu şiddetli şık bir estetikle örtüp, görünmezlik halesiyle sarmalamayı iyi başarıyor. ■

Deniz Güner, Prof. Dr., DEÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

DİPNOTLAR

- 1 Alan Büyüklüğü, Nüfus, Kişi Başına Düşen Gayrisafi Milli Hâsıla ve Turist Geceleme Sayısı açısından Sakız Adası, Yunanistan'daki 13 bölge içerisinde sıralamada sondan dördüncüdür: K. Andriotis (2004). "Problems of Island Tourism Development: The Greek Insular Regions", içinde B. Bramwell (Ed). Coastal Mass Tourism: Diversification and Sustainable Development in Southern Europe, Clevedon: Channel View Publications, ss. 114-132.
- 2 D. Güner (2018). "Eriyen Coğrafyada Kalıcı Kimlik Arayışları", içinde Deniz Güner (Ed.) Bezirhane'de Birikenler; Tasarımcıların Gözünden Kapadokya: İzlenimler, Hayaller, Eleştiriler, İstanbul: Argos Kültür Sanat Yayınları, ss. 102-135.
- 3 Ulus-devletleri var eden "Hayali Cemaatler" in kurulmasında geçmiş tahayyülünün önemine dikkat çeken Benedict Anderson, bu amaç doğrultusunda anıt ve müzenin nasıl birer ideolojik aygıtla dönüştüklerini gözler önüne sermektedir. B. Anderson (1998). Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması Çev.: İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayıncılık. Özellikle 10. Bölüm: "Nüfus Sayımı, Harita ve Müze".
- 4 İcat edilmiş yarı-mitik hikâye anlatımı için Kayseri'deki şu yaratıcı örneğe bakılabilir: H. Eldek Güner (2017). "Liseden Müzeye, Eğitimden Tüketime; Kayseri Lisesi'nin Millî Mücadele Müzesi'ne Dönüşümü", TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi 16, ss. 67-87.
- 5 Sakız Adası'nda bulunan müzeler: Kourounia Dini Sanatlar Müzesi (1913), Sakız Arkeoloji Müzesi (İnşası 1977), Argenti Folklor Müzesi ve Galerisi (Etnoloji Müzesi olarak 1937, Dönüştürülmesi 1962), Oinousses Denizcilik Müzesi (1965), Nea Moni Kilise Müzesi (D. 1980), Sakız Belediye Sanat Müzesi (Sanat Galerisi olarak 1954, D. 1984), Sakız Denizcilik Müzesi (1991),

Kallimasia Folklor Müzesi (D. 1995), Kampochora Belediyesi Folklor Müzesi (D. 2001), Doğa Tarihi ve İlaç Müzesi (2002), Sakız Bizans Müzesi (Mecidiye Cami'den D. 2008), Citrus Müzesi (D. 2008), Sakız Tıp Müzesi (2012), Sakız Mastik Müzesi (2016).

- 6 Halihazırda gezegenin %12'sinin koruma altında olmasını ve giderek daha da büyük bir kısmının koruma altına alınacak olmasını büyüyen koruma "imparatorluğu" olarak adlandıran OMA'nın 2010 yılında Venedik Bienali için hazırladığı Cronocaoa Sergisi, içinde yaşadığımız antroposen çağında korumanın geldiği sapkın duruma ve olası semptomlarına vurgu yapmaktadır: <http://oma.eu/projects/venice-biennale-2010-cronocaoa> Sergi'nin eleştirel okuması için bkz.: J. Otero-Pailos (2014). "Supplement to OMA's Preservation Manifesto", içinde R. Koolhaas, Preservation Is Overtaking Us, New York: Columbia University GSAPP Books, ss. 81-101.
- 7 E. E. Viollet-le-Duc (2017). 19. Yüzyılda Gotik Üslup Üzerine, Çev: Alp Tümertekin, İstanbul: Janus Yayıncılık, ss. 8-9. Benzer bir kurumsallaşma süreci 20.yy başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda da yaşanacak ve 1902 yılında İmparatorluk ve Kraliyet Merkezi Sanat Anıtları ve Tarihi Anıtlar Komisyonu'nun başına geçen sanat tarihçisi Alois Riegl, tarihi anıtların korunmasına yönelik hazırladığı yasa taslağı için "Avusturya'da Anıtların Bakımına Yönelik Yasal Bir Örgütlenme Taslağı" adlı çalışması ile koruma anlayışının içeriğini günümüzde de geçerli olan modern anlamı ile yeniden biçimlendirecektir. Bkz. A. Riegl (2015). Modern Anıt Kültü, İstanbul: Daimon Yayınları.
- 8 Koruma kuramı ve pratiğinin temel yasaları olarak görülen tüzükler, zaman içerisinde gelişen ve değişen içerikleri ile sürekli yeni paradigmlar yaratarak, güncel koruma anlayışına yön vermektedirler. 1972'de UNESCO tarafından devreye sokulan Dünya Miras Listesi Programı'nın yanı sıra ICOMOS'un 1996'da yayımladığı Nara Özgünlük Belgesi, "Kültürel Çeşitlilik ve Miras Çeşitliliği"ne vurgu yaparak, "miras" olgusunun sabit ve donmuş olmadığını duyurmuştur. ICOMOS 1996 Nara Özgünlük Belgesi için bkz.: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf Bu paradigmatik belge sayesinde, sabit yerine yaşayan miras'a, nesne-odaklı koruma anlayışı yerine süreç-odaklı bir koruma anlayışına, somut miras yerine somut olmayan miras'a doğru bir geçiş yaşanmıştır. M. Glendinning (2013). The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation - Antiquity to Modernity, London: Routledge, s. 403. Belgenin bu radikal etkisi sonrasında, UNESCO tarafından yürürlüğe sokulan "Yaşayan İnsan Hazinesi" Programı (1994) ve "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı" Programı (1998) ile birlikte "somut olmayan miras" güncel koruma pratiğinin içeriğini ve çerçevesini oldukça genişletmiştir. R. Kurin (2004). "Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal", Museum International 221-222, Vol 56, No 1-2, ss. 66-77. Bu değişime paralel olarak, koruma nesnesinin içeriği doğayı kapsayacak biçimde genişletilmiş; Dünya Mirası Konvansiyonu tarafından 1992 yılında "Kültürel Peyzaj" kavramı ortaya atılarak içeriği "doğa ile insanın el ele vererek oluşturduğu her türlü insani, kültürel, simgesel boyutlar gösteren ve sosyal, ekonomik, kültürel güçlerce ve doğal çevre eliyle yaratılan fiziksel kısıtların ve olanakların etkisiyle toplumun ve yerleşmenin zaman içerisinde geçirdiği evrimi açıklayan kültürel nitelikler" olarak tanımlanmıştır. P. J. Fowler (2003). "World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002", World Heritage Papers 6, Paris: UNESCO World Heritage Centre, s. 19. Kültürel Peyzaj tanımının içeriği ICOMOS'un 2014 yılında yayımladığı "İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi" sayesinde "Kültürel Habitat Olarak Peyzaj" olarak genişlemiştir: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0480958001459594024.pdf
- 9 2012 yılında açılan Sakız Tıp Müzesi, EEA Finansal Mekanizması aracılığı ve İzlanda-Norveç-Liechtenstein'in 2004-2014 yılları arasında yaptıkları

FOTOĞRAF Deniz Güner

maddi destekle, 2016 yılında açılışı yapılan Mastik Müzesi ise 2007-2013 ve 2014-2020 yılları arasında alınan Avrupa Bölgesel Gelişim Fonu ve Ulusal Stratejik Kalkınma Planı sayesinde gerçekleştirilebilmiştir.

10 Yunanistan'ın farklı bölgelerindeki zanaat pratiklerini tanıtmayı hedefleyen bu 9 müze Tinos adasındaki Mermer Zanaatı Müzesi, Midilli'deki Endüstriyel Zeytin Yağı Üretimi Müzesi, Laconia-Messina'daki Zeytin ve Yunan Zeytin Yağı Müzesi, Ioannina'daki Gümüşçüler Müzesi, Stymphalia Gölü'ndeki Stymphalia Çevre Müzesi olup, bunların dışındaki 4 tanesi Yannis Kizis And Associates Architectural Studies Ltd. tarafından tasarlanmıştır: Sakız adasındaki Mastik Müzesi, Soufli'deki İpek Müzesi, Volos kentindeki Çatı Kiremidi ve Tuğla İşleri Müzesi, Dimitsana dağ köyündeki Su (Değirmen) Gücü Açık hava Müzesi'dir. Ekibin tasarladığı ve tümüyle yeni bir tasarımı olan Mastik Müzesi dışındaki diğer üç müze, mevcut yapıların müze amaçlı dönüşüm ve restorasyon uygulamalarıdır. The Piraeus Bank Group Cultural Foundation (PIOP)'ın desteklediği müzeler ve bu müze ağı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.piop.gr/en/diktuo-mouseiwn.aspx>

11 <http://www.piop.gr/en/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Mastixas/ayh-politistik-i-kliro-nomia.aspx>

12 Adanın güneyine Mastihochoria adının verilmesine neden olan ve 14. yy'dan beri mastik üretimi yapılan 24 Ortaçağ köyü şunlardır: St Georges, Armolia, Vavyloi, Vessa, Vouno, Elata, Exo Didyma, Tholopotami, Thymiana, Kalamoti, Kallimasia, Katarrakti, Koini, Lithi, Mesa Didyma, Mesta, Mirmingi, Nenita, Neohori, Olympoi, Pagida, Patrika, Pyrgi, Flatsia. Yunanistan'da 2002 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Miras tanımı ve mastik üretimi için bkz.: <http://ayla.culture.gr>

13 Rem Koolhaas, Down Jones Borsası'ndaki Endüstrinin Ortalama Büyüme Endeksi ile büyük müzelerdeki ek yapı yapma arasındaki direkt ilişkiye dikkat çekmektedir; R. Koolhaas (2014). "Paul S. Byard Memorial Lecture, 20.02.2009, Columbia University GSAPP" içinde R. Koolhaas, Preservation Is Overtaking Us, New York: Columbia University GSAPP Books, s. 29.

14 Türkiye'deki kültür endüstrisine yaptıkları destek ve yatırımlar için Garanti Bankası, Akbank ve Yapı Kredi Bankası'nın yıllık kültür bütçelerinin büyüklüğüne bakmak bile yeterlidir.

15 <https://www.archdaily.com/804411/chios-mastic-museum-kizis-studio>